

особистості, що переводить патріотичне виховання з рівня зовнішнього впливу на рівень внутрішнього саморозвитку, що є набагато більш стійкою стратегією для майбутнього.

Пропонуємо переглянути досвід роботи педагогів-організаторів Черкащини з питань формування національної самоідентичності та національно-патріотичного виховання учнівської молоді розміщений на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, в розділі «Науково-методичне забезпечення закладів освіти» - «Виховна діяльність», ознайомитися з ним можна за посиланням: <https://oipopp.ed-sp.net/taxonomy/term/2552>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року. Постанова КМУ № 864 від 30.07.2024 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Tex>

2. Національна ідентичність як проблема науки й освіти : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 12

березня 2020 р.). – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020 – 314 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 №1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

4. Степико М. Т. Сучасні виклики українській національній ідентичності. Scientific Journal Virtus: наукові записки ІПІЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2020. Вип. 3–4. С. 253–265. URL: https://www.rshu.edu.ua/images/nauka/04_mmtvnpk/ms_2023m.pdf

5. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Свтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : Компрінт . 2024. - 232 с.

В. М. Неумитий,

учитель громадянської освіти Звенигородського ліцею №1 Звенигородської міської ради Звенигородського району Черкаської області

БУТИ ГРОМАДЯНИНОМ/ ГРОМАДЯНКОЮ УКРАЇНИ ЯК СВІДОМИЙ ВИЯВ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

РОЗРОБКА УРОКУ З ПРЕДМЕТА «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА». 10 КЛАС

Мета уроку (за пірамідою Блума):

Знання: Сформулювати визначення понять «громадянськість» та «політична нація».

Розуміння: Пояснити взаємозв'язок між поняттями ідентичності та громадянськості.

Застосування: Наводити приклади полікультурності українського суспільства та пояснювати, як представники різних етносів формують єдину політичну націю.

Аналіз: Проаналізувати складові елементи української ідентичності на основі поглядів М. Грушевського та офіційного терміну «український народ» у Конституції України.

Оцінка: Обґрунтувати важливість громадянської ідентичності для сучасної людини.

Створення: Створити есе-роздум на тему відповідальності та гордості бути українцем.

Тип уроку: застосування знань, умінь та навичок.

Обладнання: Конституція України, Українська хартія вільної людини, серія відео «Гордість України», «24 факти про Україну», «Спогади солдатів: Завдяки "параду полонених" у Донецьку ми зберегли життя»

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань.

Ознайомтесь і з «хмариною слів». Визначте, які слова ми вже вивчили.

Висловіть думки, про що йтиме мова на уроці.

II. Основні питання подачі нового матеріалу:

1. Поняття громадянськості та політичної нації.

Політична нація об'єднує всіх громадян держави, незалежно від їхнього походження, на основі спільних прав, солідарності та патріотизму.

Учитель. Звернемось до історії (можливий варіант як фронтального опитування так і роботи в групах):

Група 1

Коли почалось творення сучасних національних держав? (друга половина XIX ст.)

Які держави в той час утворились? (Німеччина, Італія, Японія, Чехословаччина, Австрія, Польща, Угорщина).

Група 2

Що було основою творення сучасних держав у другій половині XIX-початку XX ст.? (формування нації).

Яка ідеологія була основою формування держави? (націоналізм).

Група 3

Чи брала участь у цьому процесі Україна? (Так: виникнення політичних партій, українського націоналізму, «Самостійна Україна» М. Міхновського).

Які були особливості формування української нації? (підвладне становище в складі Російської та Австро-Угорської імперій, утворення УНР та ЗУНР в ході революції 1917-1921 р.р.)

Група 4

Яка із сучасних держав, яка утворилась ще у XVIII ст. є прикладом політичної нації? (США)

Коли поняття «політична нація» приходять на зміну поняттю «етнічна нація»? (друга половина XX ст., коли відбувається об'єднання навколо спільних інтересів, незалежно від нації)

Учитель. Отже, незважаючи на довгий вік людства, процес формування сучасних націй і держав розпочався відносно недавно. І Україна від самого початку бере в ньому активну участь. Але внаслідок особливостей політичного становища у XIX столітті цей процес розтягнувся і триває досі. Пройшовши період націоналізму, українці творять політичну націю.

Громадянськість — це не просто формальний статус, а глибоке усвідомлення власної ролі в суспільстві та активне прагнення розвивати державу згідно з демократичними цінностями, де голос кожного громадянина стає цеглиною у фундаменті спільного майбутнього. Це внутрішня потреба бути суб'єктом політичних процесів, а не просто об'єктом управління.

Україна від самого початку брала в цьому процесі активну участь, прагнучи вибороти своє місце в колі вільних народів. Проте внаслідок особливостей складного політичного становища у XIX столітті, що супроводжувалося відсутністю власної державності та імперським тиском, цей процес значно розтягнувся і триває досі. Пройшовши через необхідний період націоналізму, який став щитом для збереження ідентичності та культури, сьогодні українці виходять на новий рівень — вони творять політичну націю. Це сучасна спільнота, де єдність ґрунтується не лише на етнічному походженні, а насамперед на спільних цінностях, повазі до закону та солідарній відповідальності за долю своєї країни.

2. Громадянський вимір ідентичності.

Бути громадянином означає усвідомлювати себе не лише частиною етнічної спільноти, а й представником держави та громадянського суспільства. В Україні це проявляється через розуміння нації як **політичної спільноти**, де представники різних етносів (болгари, євреї, кримські татари тощо) можуть мати спільну громадянську ідентичність — «українець».

Давайте пригадаємо основні віхи формування української політичної нації в XIX-XX століттях і позначимо їх на лінії часу:

Підказки: «Весни народів», створення українських політичних партій, «Самостійна Україна» М. Міхновського, діяльність УНР та ЗУНР, Акт Злуки, дисидентський рух, проголошення незалежності, Помаранчева революція, Революція Гідності, боротьба з російською агресією, Війна за незалежність.

Учитель. Формування громадянської ідентичності в Україні — це шлях від етнічного самозбереження до створення сучасної політичної нації, де кожен етап був загартований боротьбою за право бути собою. Цей процес розпочався у XIX столітті під час «Весни народів», коли українці, попри імперський тиск, почали усвідомлювати себе не просто мешканцями територій,

а окремим суб'єктом із власною політичною волею. Це усвідомлення реалізувалось в подіях Української революції 1917-1921 р.р., коли українці, що перебували під владою двох імперій не лише утворили свої держави (УНР та ЗУНР), а й проголосили їх об'єднання (Акт Злуки).

Більшовицька агресія та радянський період намагались стерти з пам'яті українців їх прагнення до незалежності. Справжній злам стався у 1991 році, коли через загальнонаціональний референдум було закладено правовий фундамент громадянства, проте еволюція свідомості на цьому лише розпочалася. Ключовими віхами стали **Помаранчева революція** та особливо **Революція Гідності**, яка перетворила абстрактне поняття «демократичні цінності» на життєву необхідність, за яку люди готові виходити на площі.

Саме війна, що розпочалася у 2014 році, та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022-му, стала остаточним каталізатором формування громадянськості. Війна прискорила перехід від пасивного співіснування з державою до активної співтворчості: українська ідентичність сьогодні визначається не лише мовою чи походженням, а насамперед **спільною дією**. Волонтерський рух, масовий спротив на окупованих територіях та безпрецедентна згуртованість армії й тилу довели, що українська політична нація нарешті відбулася. У цьому вогні зникли залишки радянського патерналізму, поступившись місцем усвідомленню, що держава — це не «вони» (влада), а «ми» (громадяни). Сьогодні громадянськість в Україні — це щоденний вибір на користь свободи, де відповідальність за долю країни лежить на кожному, незалежно від етнічних коренів, що і є вищою формою демократичного розвитку суспільства.

Завдання: Пояснити взаємозв'язок між поняттями **ідентичність** та **громадянськість**. (Учні висловлюють свої думки)

Учитель. Взаємозв'язок між ідентичністю та громадянськістю можна порівняти із відношенням між фундаментом та будівлею. Давайте визначимо:

Що є що?

Ідентичність — це глибоке внутрішнє усвідомлення того, «ким я є» (належність до певної культури, мови та історії), тоді як **громадянськість** — це практичне втілення цього усвідомлення через відповідальну дію та участь у житті держави.

Ідентичність виступає емоційним та ціннісним паливом; вона дає людині відповідь на питання «Хто Я?», «З якою спільнотою себе пов'язую і чому?». Проте сама по собі ідентичність може залишатися пасивною — можна любити свою культуру, але не впливати на розвиток суспільства. Саме тут проявляється громадянськість, яка перетворює почуття приналежності на конкретну соціальну позицію: дотримання законів, захист демократичних прав, волонтерство та політичну активність.

Таблиця 2

Риси складових української ідентичності	важливо	не важливо
Народитися в Україні		
Мати батьків - етнічних українців або хоча б одного з них		
Розмовляти українською мовою		
Бути християнином / християнкою		
Дотримуватися українських традицій		
Поважати українську культуру		
Знати історію України та вміти її аналізувати		
Мати українське громадянство		
Відзначати державні свята		
Брати участь у виборах		
Не порушувати соціальних норм та законів		
Захищати свою країну		
Бути громадсько-активною особистістю (волонтерство,		

Домашнє завдання:

Оберіть один із варіантів продовження речення: «Бути українцем — це... (модно, гордо, відповідально, небезпечно)» та коротко аргументуйте свій вибір.

IV. Рефлексія: Див мал. 1

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрущенко М. Хто такі українці і чого вони хочуть? *Українська правда*. 2023. 22 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/01/22/7385613/>, відвідано 27.01.2026
- Конституція України. Основний Закон. URL: <https://surl.li/xxqsmh>, відвідано 27.01.2026
- Спогади солдатів: Завдяки "параду полонених" у Донецьку ми зберегли життя URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MOeVxo2CtgY>, відвідано 27.01.2026
- Гордість України. Список відтворень. URL: <https://surl.li/dcpvjf>, відвідано 27.01.2026
- 24 факти про Україну. Список відтворень. URL: <https://surl.li/iwvlmd>, відвідано 27.01.2026
- Громадянська освіта. 3D Демократії: думаємо, дбаємо, діємо : методичний посібник до курсу громадянської освіти для 10-го класу закладів загальної середньої освіти : [в 7-ми частинах] / П. Вербицька, О. Волошенко, Г. Горленко та ін. ; за ред. П. Кендзьора. Львів : ВД «Панорама», 2018. Особистість та її ідентичність : частина 1. 2018. 44 с.
- NotebookLM. Інструмент штучного інтелекту (створення зображень).
- ChatGPT. Інструмент штучного інтелекту (створення зображень).

У сучасному контексті, особливо під впливом війни в Україні, ці два поняття остаточно злилися в єдине ціле, формуючи **політичну націю**. Сьогодні **українська ідентичність** уже не визначається лише етнічним походженням — вона все більше ґрунтується на «громадянському виборі»: людина ідентифікує себе як українця через свою активну відданість свободі та демократії. Таким чином, ідентичність надає громадянськості сенсу та коріння, а громадянськість робить ідентичність дієвою та життєздатною в межах сучасної держави. Цей нерозривний зв'язок перетворює «населення» на «громадянське суспільство», де кожен розуміє, що захист ідентичності можливий лише через сильну та відповідальну громадянську позицію.

Робота з джерелами:

1) Прочитайте уривки. Про яку націю іде мова в кожному з них? Визначте, що їх об'єднує? А чим вони відрізняються?

«Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, ...»

Преамбула до Конституції України

«Хто може бути Українцем, і кого Українці приймуть у свої ряди як свого товариша? Передусім, розуміється, всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно зі своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю.

Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почувай себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра.

Якого б не був він роду, віри чи звання — се не важно. Його воля і свідомість рішає діло. Коли він відчуває себе найближчим до Українців і ділом се показує, він Українцем — товариш і земляк.»

М. Грушевський «Хто такі українці і чого вони хочуть»

Отже, розуміння ідентичності базується на офіційному визначенні «українського народу» в преамбулі Конституції та наукових підходах, зокрема М. Грушевського. Важливою ознакою громадянина є не лише формальний статус, а й внутрішня усвідомленість та відповідальність, тобто — **громадянськість**.

III. Закріплення вивченого:

Завдання (кейс-стаді): Уявіть ситуацію: людина народилася в родині етнічних поляків/вірменів/євреїв/угорців, що мешкають в Україні. Чи може вона мати громадянську ідентичність «українець»? Обґрунтуйте відповідь, спираючись на поняття полікультурної держави та таблицю 2 «Риси складових української ідентичності».

Перегляд відео «Гордість України», «24 факти про Україну», «Спогади солдатів: Завдяки "параду полонених" у Донецьку ми зберегли життя»

Рефлексія уроку: Метод «Валіза»

Малюнок 1